

YÜRÜRLÜK (MAHKEME KARARLARI) ÖRNEKLERİNDEN HAREKETLE OSMANLI CEZA HUKUKUNDAKİ FETVA-KAZÂ İLİŞKİSİNE BAKIŞ*

Dr. Mehmet KOÇ**

Özet: Bu çalışmada, şeyhülislâm veya müftüler tarafından verilen fetvaların mahkemelerin ceza kararı kayıtlarında yer almasından hareketle Osmanlı ceza hukukundaki fetva kazâ ilişkisine değinilecektir. Ardından, Osmanlı ceza hukukundaki fetva kazâ ilişkisi mahkeme kayıtlarındaki örnekleri verilerek somutlaştırılacaktır. Çalışmanın, şer'î-örfî hukuk ilişkisi, şer'î hukuktan sapma ve keyfi uygulamalar gibi Osmanlı ceza hukuku etrafında tartışılan konulara uygulamadaki somut örnekleri sunması açısından katkı sağlayacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm, Müftü, Fetva, Kadı, Mahkeme, Kazâ

Approach to The Reference of Fatwa and Judgment in The Ottoman Criminal Law Based on The Samples of Law Enforcement (Court Decisions)

Abstract: In this study, the reference of fatwa and judgment (kazâ) in the Ottoman Criminal Law will be discussed based on the fatwas given by shayk al-Islam or muftis included in the court records of criminal sentence. Later, the relationship of fatwa and judgment in Ottoman Criminal Law will be embodied by the sample cases picked from the court records. We hope that the study will make a contribution to the discussed issues over the Ottoman Criminal Law such as the relationship between Muslim Law (Shariah) and the Customary Law, stray from shariah law, and arbitrary enforcement.

Keywords: Shayk al-Islam, Mufti, Fatwa, Kadi, Court, Judgment.

GİRİŞ

Fetva, dini-hukukî konularda sorulan sorulara müftü tarafından verilen cevaptır.¹ Kazâ ise, insanlar arasında meydana gelen dava ve ihtilafların yargı yetkisine sahip hâkim tarafından usulüne uygun bir şekilde hükme bağlanmasıdır.²

Fetva ve kazâ tefriki (diyânî ve kazâî hüküm ayırımı), İslam hukukunun esas prensiplerindedir. Gerek müftü gerekse yargılama ve hüküm vermekle görevlendirilen kadı, Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine bağlı olup bu çerçevede hüküm

* Bu makale, tarafıma hazırlanan "Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları" isimli doktora tezinden istifade edilerek yazılmıştır.

** Nurhak/Kahramanmaraş İlçe Müftüsü, mehkoc06@hotmail.com

1 Atar, Fahrettin, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 487.

2 Atar, Fahrettin, "Kazâ", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 114.

vermekle sorumludurlar. Ancak fetva ile kazâ arasında benzerlikler olmakla beraber aralarında şu temel farklar bulunmaktadır.³

Fetva, şer'î hükmü açıklamak ve bildirmekten ibaret olup, bağlayıcı değildir. İstişari mahiyettedir. Fetvayı soran kimse bu fetvaya uymaya zorlanamaz. Ancak kazâî hükümlere uymak mecburidir. Verilen hükme uyulmadığı takdirde icra mercileri tarafından zorla infaz edilir. Fetva umumidir, hem soranı hem de başkalarını ilgilendiren genel bir hüküm mahiyetindedir. Kazâ ferdidir, lehine ve aleyhine hüküm verilen kişiler için bağlayıcıdır. Fetva, şer'î meseleleri kapsadığından yargılama ile ilgili konularda olduğu gibi ibadet ve benzeri hususlarda da geçerlidir. Kazâ ise yalnız yargılama ve kanunlaştırma konusu olabilen olaylarda geçerlidir. Mesela kadı, "Bu oruç sahihtir, şu oruç batıldır" şeklinde hüküm veremez. Fetvada anlatılan hadiseye göre cevap verilir. Kazâda ise delillere ve kanaata göre karar verilir. Fetva vermede ilmi liyakat esastır. Hatta kadınlar, köleler ve çocuklar tarafından bile fetva verilebilir. Kazâda ise yetkili resmi makamca tayin edilmiş olmak şarttır. Aksi halde verilen hüküm geçerli olmaz.⁴ Fetvanın İslam hukukunun işleyişindeki rolünün iki yönlü olduğu söylenebilir. Kadılar bazen önlerine gelen davalarla ilgili müftülere fetva sormuşlardır. Bu yönüyle müftüler kadılarına yardımcı olmuşlardır. Diğer yönüyle müftülerin varlığı birtakım meselelerin mahkemeye intikal etmeden çözümlenmesini de sağlamıştır.⁵

1- OSMANLI HUKUKUNDA FETVANIN ROLÜ

Osmanlı hukukunda fetvanın rolüne değinmeden önce Osmanlı hukukunu oluşturan şer'î ve örfî hukuk terimlerini kısaca tanımamız gerekir. Osmanlı hukukunda şer'î hukuk teriminden; Kur'ân, Sünnet, İcmâ ve Kıyas gibi şer'î delillere dayanarak İslam müctehidlerinin fıkıh kitaplarında devletin müdahalesinden bağımsız olarak tedvin ettikleri hükümler anlaşılmaktadır.⁶ "Örfî hukuk ise, Osmanlı padişahların irade ve fermanlarına dayanan ve modern anlamda kanûnilik özelliği taşıyan hukuk normlarının genel adıdır."⁷ Osmanlı padişahlarının mün-

3 Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-ı İslâmîyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976, I, 253-254; Atar, "Fetva", *DİA*, XII, 487; Türcan, Talip, "İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı", *İlmî Araştırmalar Dergisi (İAD)*, IXX/1, Ankara 2006, s. 161.

4 Atar, "Fetva", XII, 487-488; Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 130; Türcan, "İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı", *İAD*, IXX/1, s. 161-166; Uriel Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine* (Çev. Fethi Gedikli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 95; Ayrıca bk. Şimşek, Murat, *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 246-248.

5 Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2012, s. 94.

6 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 66; Akgündüz, Ahmed, "Osmanlı Hukukunda Şer'î Hukuk-Örfî Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İAD*, XII/2, Ankara 1999, s. 117.

7 Bardakoğlu, Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Yeni Türkiye*, Osmanlı Özel Sayısı, Ankara 2000,

ferit ferman ve kanunlarıyla yapılan bu düzenlemeler zamanla önemli bir yeküne ulaşınca oluş biçiminin klasik İslam hukukundan farklı oluşu göz önüne alınarak ayrı bir isim verilmiş, örf veya örfî hukuk denmiştir.⁸

Osmanlı hukuk düzeninde üst hukuk olan şeriat, sınırladığı alt hukuk olan örfî hukukun yürürlüğünü zedelemeyecek bir hukuk nazariyesine ve ilke kurallarına sahiptir. Böyle olmasaydı Osmanlı hukuk sistemde uyumsuzluklar meydana gelirdi. Osmanlı hükümdarları şer‘î hukukun ayrıntılı olarak düzenlemede bulunmuş olduğu alanlarda kanun koymamaya, diğer alanlarda kanun koyarken de şer‘î hukukun umumi ilkelerine ters düşmemeye dikkat etmişlerdir.⁹

“Osmanlıların İslam hukukunu uyguladıkları, bu hukukun boşluklarının veya İslam hukukunun devlet başkanına yetki tanıdığı alanların örfî hukuk kurallarıyla doldurulduğu göz önüne alındığında Osmanlı hukukunun İslam hukuku etrafında şekillendiğini söylemek hatalı olmaz. Bu sebeple örfî hukuk kurallarının konuluş aşamasında padişahın nişancıya, kadıaskerden mahalli kadılara, veziriazamdan şeyhülislâma varıncaya kadar çok aşamalı bir kontrol mekanizmasının şer‘î-örfî hukuk uyumuna özen gösterdiğini söylemek mümkündür.”¹⁰ Örneğin, ilk örfî vergi olan pazar vergisinin (bâc) konması sırasında Osman Gazi’nin şeriatın emri değil diye bu şekil bir vergiye karşı çıktığı, ancak şer‘î esaslara aykırı olmadığını anladıktan sonra bunu kabul ettiği tarihi kaynaklarda belirtilmektedir.¹¹

Fetvanın İslam hukukundaki dinamik yapısı ve işleyişinin, Osmanlı döneminde daha geniş boyutlara ulaşarak yasama ve yürütmenin¹² yanısıra yargıda da önemli etkileri olmuştur.

sy. 31, s. 710.

8 Aydın, Mehmet Akif, “Osmanlı Hukuku’nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, Ankara 2002, sy. 10, s. 25.

9 Özbilgen, Erol, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1985, s. 89.

10 Aydın, “Osmanlı Hukuku’nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, sy. 10, s. 25.

11 Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, *Âşık Paşazade Tarihi*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2003, s. 73-74.

12 Kanunnameler, padişahların farklı zaman ve zeminde şer‘î hukukun kendisine verdiği salâhiyete dayanarak ve gerektiğinde şeyhülislâmların fetvalarını da dikkate alarak genellikle idarî, mali, cezai ve değişik hukuk alanlarında emir ve fermanlarla ortaya koydukları hukuki kaideleri ihtiva eder. Kanunnameler, Divan-ı Hümayun üyelerinden nişancı tarafından hazırlanır, aslında kalemiye denilen Osmanlı bürokrasisinin reisi ve divan üyesi olan nişancının örfî-sultânî hukukun tanzim ve tatbikinde geniş salâhiyet sahibi olması hasebiyle hukuk konusunda önemli yeri vardır ve “müftî-i kânun” ismiyle de anılır. Nişancı, kanunnamelerin şeklen usulüne uygun hazırlanmasına nezaret eder. Kanunnamelerin muhteva olarak şer‘î hukuka aykırı olmaması için kanunun meşruluğu şeyhülislâmlığa sorularak fetvaya bağlanır. İstişare mahiyetinde de olsa padişahların kanun ve fermanların çıkarılmasında şeyhülislâmlarla teşrik-i mesaide buldukları bilinmektedir. Düzenlemeler divanda görüşüldükten sonra padişahın tasdikıyla kanun haline gelir ve uygulanır. Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, I, 78; Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Müлк*, s. 180-181; Afyoncu, Erhan, “Nişancı”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 157; Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2012, s. 105-107; Gökbilgin, M. Tayyib, “Nişancı”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, IX, 299-300; Aslan, Nası, “Klasik Dönem Ceza Kanunnameleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şeriliği Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, III/2, Adana 2003, s. 25.

Fetvaların yargıya etkilerinden birisi fetvaların kanunlaştırılması şeklinde olmaktadır. Normal şartlarda hukuki bağlayıcılığı olmayan fetvalar devlet başkasını tarafından kanun haline getirilebilir. Burada uygulanan usul şudur: Padişaha çoğu zaman şeyhülislâm bazen de kazâskerler veya başka bir hukukçu tarafından o zamana kadar uygulanmakta olan hukuk kuralının değişmesini öngören bir fetva sunulmakta, padişah da bu fetvaları “mûcibince amel oluna” diye tasdik etmektedir. Bu durumda kadıların bu kanun şekline dönüşmüş fetvaya uymaları mecburi hale gelmektedir. Bunun örneği Şeyhülislâm Ebûssuud Efendi (1491-1545) fetvalarıdır. O, zamanın şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak ihtilafli konulardaki verdiği bazı fetvalarını *ma'rûzât* şeklinde padişaha arz etmektedir. Padişah tarafından tasdik olunan bu fetvalar, kanun haline dönüşerek bütün kadıları bağlayıcı bir hal almaktadır. Bu şekildeki kanunlaştırma geleneği Osmanlı Devletinin sonuna kadar devam etmektedir.¹³

“Osmanlı mahkemelerinin işleyişinde diğer İslam devletlerinde olduğu gibi fetva kurumunun ve müftülerin önemli bir yeri vardır. Kendilerine sorulan dini hukuki sorulara somut olayla ilgilenmeden sadece teorik temelde cevap veren müftüler bir taraftan bazı ihtilafların mahkemelere intikal etmeden barış yoluyla çözümlenmesini sağlarken diğer taraftan mahkemelerin uygulamalarını dolaylı yoldan etkilemiş ve onlara belirli ölçüde yön vermiştir. Her ne kadar fetvalar kadıyı bağlamamaktaysa da mahkemeye intikal eden ihtilafla sunulan fetva vakıa olarak birbiriyle uyuyorsa kadının fetvaya aykırı karar vermesi yanlış karar vermiş olduğuna kuvvetli bir karine teşkil eder ve bozulmasına sebep olurdu. Bundan dolayı kadıların genelde mahkemeye sunulan fetvalara uygun karar verdikleri görülmektedir.”¹⁴

Hem taraflar (davalı-davacı) hem de kadılar bazı davalarda müftüden görüş istemektedir. Hem kadının istediği fetva hem de tarafların getirdiği fetvanın kadıyı usulen bağlayıcı olmaması fetvanın gelişigüzel reddedebileceği anlamına gelmemektedir. Fetvayı reddetmek için kadının elinde kuvvetli gerekçeler olmalıdır. Aksi halde ilgili taraf davayı yüksek mahkeme niteliğinde olan Divan-ı Hümayun'a¹⁵ götürdüğünde sebepsiz yere fetvayı reddeden kadı zor durumda

13 Aydın, Mehmet Akif, “İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi (THTAD)*, sy. 1, İstanbul 2006, s. 15; Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s. 131; Aslan, Nasi, “Osmanlı Hukuku'nun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti”, *Dini Araştırmalar Dergisi (DAD)*, II/4, Ankara 1999, s. 87.

14 Aydın, Mehmet Akif, “Mahkeme”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 343.

15 “Divan-ı Hümayun idari, siyasi görev ve yetkilerin yanında hukuk alanında da yetkilere sahip bir üst kurumdur. Hukuki faaliyet, hukuk kurallarının düzenlenmesi şeklinde olduğu gibi bu kuralların uygulanması bakımından da yürütülmekteydi. Divan-ı Hümayun bütün yargı birimlerinin üstünde bir yargı organı olarak mahkemelerce verilmiş hükümleri inceleyen bir mercii, bazı davalar için ise tek yargı mercii

kalırdı. Özellikle şeyhülislâmlar tarafından verilen fetvaların bu açıdan özel bir ağırlığının olduğu görülmektedir.¹⁶

Fetvâ kurumunun önemli fonksiyonlarından biri de kadının verdiği hükmün müftünün ilmi denetimine açık olmasıdır. Sistematik bir temyiz usulünün bulunmadığı dönemlerde özellikle taşrada müftülerin her zaman bulunması ve halkın müftülere kolayca ulaşabilme imkânının olması kadıları hukuka uygun davranmaya zorlamaktadır.¹⁷

Genel olarak Osmanlı hukukunda fetvanın etkisine değindikten sonra şimdi uygulama örneklerinden yola çıkarak fetvaların ceza yargılamalarına etkisinden bahsedelim.

2-YEREL MAHKEME KAYITLARINDA BULUNAN FETVALAR

Örneklere geçmeden önce yerel mahkeme defterlerini ve ceza kararlarının açıkça yazıldığı ilamdan ve ilamı oluşturan unsurlardan kısaca bahsedelim.

“Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterlere kadı sicilleri, kadı divanı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer‘iyye ve yaygın kullanımı ile şer‘iyye sicilleri denilmektedir. Bu defterler kadı yahut nai-bi tarafından tutulmakta, adli ve idari kayıtlardan oluşan çeşitli türden belgeleri içermektedir.”¹⁸

Adli kayıtlardan birisi ilamlardır. İlam, şer‘î bir hükmü ve altında kararı veren hâkimin imza ve mührünü ihtiva eden yazılı belge demektir.¹⁹ Örnek ilam kayıtlarında²⁰görülebileceği üzere, bir ilamda bulunabilecek bilgiler kısaca şöyledir: Davacı

idi. - Divan-ı Hümayun bir yargı organıdır- ifadesinden, burada kurul halinde yargılama yapıldığı anlaşılmalıdır. Divan-ı Hümayun’da yargılama kurul olarak değil, kazaskerler tarafından münferiden yapılmaktadır. Divan-ı Hümayun’da görülen davalar ikiye ayrılmaktadır. Birincisi daha önce bir mahkemede hükme bağlanan ve tekrar incelenmek üzere Divan-ı Hümayun’a gelen davalardır. İkincisi ise doğrudan ilk ve son derece mahkemesi olarak Divan-ı Hümayun’da görülen ve hükme bağlanan davalardır.” Şentop, Mustafa, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 113.

16 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 95; İkinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s. 132.

17 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 95; Aslan, “Osmanlı Hukuku’nun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti”, *DAD*, II/4, s. 99.

18 Uğur, Yunus, “Şer‘iyye Sicilleri”, *DİA*, İstanbul 2010, IXL, 8.

19 Akgündüz, Ahmed, “İlâm”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII

20 “Kayseri’de Tus Mahallesi sakinelerinden Şerife bt. Hasan ve Fâtıma bt. Hüseyin nam hatun taraflarında davaya vekil-i şer‘ileri el-Hac Halil b. Mehmed meclis-i şer‘-i kavimde Abdullah b. Osman ve es-Seyyid Ahmed b. Mehmed mahzarlarında bi’l-vekâle üzerlerine dava ve takrir-i kelâm edip tarih-i kitab gecesinden on beş gün mukaddem gece ile müvekkilelerime hıyanet kasdıyla menzilleri dâhiline girip fiil-i şenif kas-

veya vekilinin adı ve adresi, davalının adı, dava konusu, davalının cevabı (ikrâr veya inkâr), davacının beyyinesi (tezkiyesi yapılan şahitler), beyyine olmamasında davalının yemini veya yeminden nükulu ve hâkimin kararı bulunur. Ayrıca ilamda tarih ve şühudu'l-hal'in (davaı dinleyenler) isimleri yazılır. Kadı yargılamayı bitirdikten sonra mahkeme kararını önce taraflara sözlü olarak bildirir, daha sonra bir ilam düzenleyerek davacı ve davalıya birer suretini verir, bir suretini de sicile kaydeder.²¹

“İlamda daha önce verilen bilgiler (dava konusu, beyyine, ikrâr, red, yemin) hükmün gerekçesi kabul edilmekte ve ayrıca bir gerekçe yazılmamaktadır. Hâkimin dayanmak zorunda olduğu şer'î hükümler fıkıh kitaplarında belli olduğundan burada hâkim, hangi kitabın hangi hükmüne, yahut hangi müçtehidin kavline dayandığını belirtmez.”²²

Kadılar muhakeme esnasında fıkıh kitaplarından ziyade fetva mecmualarından faydalanırlar. Çok karşılaşılan problemlere soru-cevap şeklinde yer veren fetva mecmuaları, Hanefî mezhebi içerisinde hâkim görüşü bildirmesi, ayrıca verilen hükmün Divan-ı Hümayun gibi bir üst yargı mercii tarafından bozulmaması için, kadıların en çok başvurduğu kaynaklar arasındadır.²³

Osmanlı uygulamasında mahkeme kararlarının gerekçeleri çoğunlukla ilam suretinde yazılmaz. Yaptırımı naslarca belirlenen suç tiplerine uygulanan el

detmeleriyle suâl olunup mücib-i şer'isi icrâ olunmak matlûbumdur dedikte gibbe's-suâl ve'l-inkâr vekil-i mezbûrdan müddeasına beyyine talep olundukta udûl-u müsliminden es-Seyyid Mehmed b. el-Hac Osman ve es-Seyyid Şeyh İbrahim b. Ahmed nam kimesneler li-ecliş-şahâde meclis-i şer'a hâzırân olup istişhâd olunduklarında fi'l-hakika işbu mezbûr Abdullah'ı müvekkiletân-ı mezbûretânın menzilleri dâhilinde gördük deyi her biri edâ-yı şahâdet-i şer'iyye bade't-tadil ve't-tezkiye şahâdetleri makbûle olmağın mücibince mezbûr Abdullah'ın ta'zirîyle mâ-vakaa bi't-talep ketb olundu.1155/1742. Şühûdü'l-hâl Molla Mehmed b. Ali, Hacı Mustafa b. Ömer Efendi, Ali b. Süleyman, Mahmud.” KŞS (Kayseri Şer'iyye Sicilleri) d.no. 133/1, h.no. 176. Akt. (Aktaran) Süleyman Öcal, *133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1155/M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010, s. 210.

“Karye-i Samandırâdan Hasan b. Süleyman şeriat mahfilinde takrir-i dava kılıp eyitti ki işbu müşârun-ileyh Mehmed b. Ali benim hatunum Halime bt. Yakub Fakih'e işaret edip ve söyledin diyecek mezbûr Mehmed'den suâl olundukta inkâr edip gibbe'l-inkâr Hasan'dan beyyine talep olunup aciz oldukta mezbûr Mehmed'e yemin teklif olunup dedi ki hayır ve şer yemin etmek âdetim değildir yemin etmezim diye yeminden nükûl edip ta'zir olunup...956/1550.” İKS (İstanbul Kadı Sicilleri) *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil* (Haz. Orhan Gültekin), TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 2010, s. 97.

21 Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 3; Akman, Mehmet, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 115; Uğur, “Şer'iyye Sicilleri”, *DİA*, IXL, 9.

22 Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, s. 10,

23 Köse, Saffet, “Osmanlıda Şer'î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, Ankara 1999, s. 29.

kesme,²⁴ zina celdesi,²⁵ kazif celdesi,²⁶ şürb celdesi,²⁷ irtidat haddi,²⁸ kısas²⁹ gibi ceza hükümlerinin gerekçeleri yani cezaların hangi âyet ve hadislere binaen verildiği veya hangi fıkıh veya fetva mecmuasına dayandırıldığı örneklerde görüldüğü üzere ilam suretlerine yazılmaz. Osmanlı mahkemelerinin had veya kısas suçlarına uyguladığı ceza kararlarının kayıtlara yansması genelde bu şekildedir.

Genel uygulama böyle olmakla beraber bazen mahkeme kararlarının gerekçeleri yani fetva kitaplarının isimleri ile beraber fetva suretlerinin kayıtlarda yer aldığı görülmektedir.

Uygulamada davacı tarafın iddiasını desteklemek için müftüden aldığı fetvayı mahkemeye sunduğunu görmekteyiz. Örneğin 1534 tarihli Üsküdar mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, İsa'ya Solak'ın tuvaletini yıkmasından dolayı Solak'ın mahkemeye sunduğu fetva gereğince ta'zîr cezası uygulamaktadır.³⁰ Bu örnekte

- 24 “Kayseri’de Mehmed Çelebi...Seyfullah b. Ebubekir üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip...bir sim kemer kuşak ve iki sim ön kuşak...ve bunun emsâli emvâlim ve esvâbim sirkat olunmuştu...mezbûr Seyfullah cevabında meclis-i şer’de sirkati bi’t-tav’ ve’r-rıza lâ bi’l-ikrah ve’l-cebr iki defa ikrâr ve i’tirâf ettikten sonra mücibiyle mezbûr Seyfullah’ın kat’-ı yedine hüküm olunup...1058/1649.” KŞS, d.no. 57/1, h.no. 44. Akt., Karaköse, Murat, *57/1 Kayseri Numaralı Şer’iyye Sicili (H.1058-1059/M.1648-1649) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010, s. 120.
- 25 “Mehmed Beşe meclis-i şer’de Nikola zimmî ve Ergina zimmîyeyi ihzâr edip mezbûrları nisfu’l-leyl karib mahalde zina ve ülfet üzere iken üzerine varıp tuttum suâl olunsun dedikte gibbe’s-suâl her biri ikrâr edip ol mahalle zina kasdıyla varıp mezbûre dahî râm olup (itaat etmek) zina eylediklerin ikrâr etmeleriyle dört defa suâlin ikrâr ile cevabından sonra haddullah (celde) icrâ olunup... 1067/1657.” Oğuz, Mustafa, *Girit (Resmo) Şer’iyye Sicil Defterleri (1061-1067)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s. 390.
- 26 “(...) mahallesinde sakin Mehmed b. Mustafa Zernişancı maruf (...) babası merkûm Mustafâya zina iftira edip beyana kâdir olmamağla mezbûr Mehmed’e hadd-i kazf urulmuşdur.” İKS, *Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil* (Haz. Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay), İstanbul 2011, s. 440.
- 27 “İshak b. Abdullah şürb-i hamr ettiğine Muhzır başı Mehmed Çelebi b. Hamza ve Ahmed b. Ali şahâdet edip had vuruldu. 920/1514.” İKS, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (Haz. Bilgin Aydın-Ekrem Tak), İstanbul 2008, s. 134.
- 28 “İslâm’a gelip Muhammed ismiyle tesmiye olunup... lakin halen mürted olup kendiyi bi’d-defaat arz-ı İslâm ve keşf-i şübühât olundukta kabûl etmeyip ısrar ve irtidâdı mütebeyyen ve muhakkak olmağın mücibince mezbûr Muhammed’in üzerine ahkâm-ı mürteddîn icrâ olunup şer’an katli iktizâ eylediği...1178/1765.” İstanbul Şer’iyye Sicilleri Arşivi Kasımpaşa Mahkemesi, d.no. 54, s. 158b. Akt., Tekin, Yaşar, *Şer’iyye Sicilleri İşığında Osmanlı Devletinde Ta’zîr Suç ve Cezaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 108;
- 29 “Bolu’da Göni nam karye sükkânından olup bundan akdem maktûlen fevt olan... çoban baltasıyla başına urup katletmiştir. Suâl olunup mücib-i şer’iyyesi olan kısas matlûbumuzdur dediklerinde...mezbûr Muharrem beni âşâ ile urdukte ben dahî çoban baltasıyla iki defa başına darp edip katl eyledim diye meclis-i şer’de bi-tav’ihî kirâren ve mirâren ikrâr ve i’tirâf eyledikte ber (için, üzerine) mücib-i ikrâr kâtil-i mezbûr Halil’in kısasına hüküm...1097/1686.” Bolu Şer’iyye Sicilleri, d.no. 835, h.no. 81a/2. Akt., Şahin, Erdinç, *1684-1686 Yılları Arasında Bolu’da Ekonomik ve Sosyal Hayat (835 Numaralı Bolu Şer’iyye Siciline Göre)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 371.
- 30 “Üsküdar subaşısı Mustafa Beğ, İsa nam kimesneyi meclis-i şer’a getirip takrîr-i merâm kılıp mezbûr İsa, Solak nam kimesnenin helasını yıkıp elinde olan fetvâ mücibince ta’zîre müstahak olup tescil olundu.” İKS,

fetvanın içeriğinden bahsedilmemektedir. Sadece ta'zîr cezasının fetva gereğince alındığı kayda yazılmaktadır.

1660 tarihli Eyüb mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, davacı, vakıf arazi-sindeki odunları keserek kömür yapan kişilerin durumunu şeyhülislâma sorarak fetva istemektedir. Alınan fetva sureti mahkemeye sunulmaktadır. Vakıf arazisindeki ağaçları kesenlerin tenbih edileceğine dair fetva sureti mahkeme defterine kaydedilerek fetvanın gereğince karar alındığı açıklanmaktadır.³¹

1661 tarihli Eyüb mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, Osman, korulduğundan izinsiz ağaç kesen Mustafa Çelebi hakkında şeyhülislâmdan aldığı fetvayı mahkemeye sunmaktadır. Fetvada mala zarar veren kişiye ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. Fetva deftere kaydedilmektedir.³²

1712 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, çevresindeki hal-ka her türlü zarar veren (sâî bi'l-fesad) Ömer mahkemeye şikâyet edilmektedir. "Eliyle ve diliyle çevresine zarar veren ikamet ettiği yerden sürülür." şeklindeki fetva da mahkemeye sunulmaktadır. Kadı, fetvaya uygun şekilde Ömer'in mahalleden sürgün edilmesine karar vermektedir.³³

Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (Haz. Kenan Yıldız), İstanbul 2010, s. 129; Diğer örnek için bkz. İKS, *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil* (Haz. Rifat Günalan), İstanbul 2010, s. 413.

- 31 "...Eyüb Ağa meclis-i ma'kûd-u mezkûrda kömürcü tâfesinden... muvâcehelerinde üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip işbu kuru evkâf-ı mezbûreden olup ben zabt ve rabtına memur iken merkûmundan (onbir isim) benim izin ve icâzetim yoğ iken işbu korunun ağaçlarını kat' ve kömür yakıp intifâ' etmeleriyle bîd-defaat nehy ve men' eylediğimde memnu' olmamak ecilden husûs-u mezbûru şeyhülislâm hazretlerinden "Bir vakfın toprağında hüday-i nâbit olan eşcârı bazı kimesneler kat' etmek istediklerinde mütevellî olan o kimesneleri menâ kâdir olur mu? diye istiftâ olundukta "Olur." diye buyurulmağın ve ondan mâ-adâ "Bir vakfın toprağında hüday-i nâbit olan eşcârı bazı kimesneler fuzûlen dibinden kat' edip kömür yakıp istihlâk eyleseler mütevellî ol eşcârın kâimen kıymetlerini ol kimesnelere tazmine kâdir olur mu? diye istiftâ eylediğimde "Cevab-ı bâ-savâblarında olur." diye buyurulmağın... ber mücib-i fetvâ-yı şerif min ba'd zikr olunan korudan bilâ izin eşcâr kat' etmemek üzere merkûmûn zimmilere tenbih olunup...1081/1660." İKS, *Eyüb Mahkemesi 82 Numaralı Sicil* (Haz. Talip Mert-Rifat Günalan), İstanbul 2011, s. 105.
- 32 "Osman Ağa... Mustafa Çelebi nam mahzarında üzerine takrîr-i dava edip... taht-ı tasarrufumda olan korumdan bundan akdem mezbûr Mustafa Çelebi benim izin ve icâzetim yoğ iken birkaç defa kereste ve odun kat' etmeğın ben dahî şeyhülislâm müftü'l-enâm hazretlerinden istiftâ eylediğimde "Cevab-ı bâ-savâblarında ta'zîr ettirilir" diye buyurmağla...1072/1661." İKS, *Eyüb Mahkemesi 74 Numaralı Sicil* (Haz. Hüseyin Kılıç-Salih Kahriman-Fuat Recep-Sabri Atay-Rasim Erol-Yılmaz Karaca), İstanbul 2011, s. 239.
- 33 "Medine-i Ayntab'ta Yahni Mahallesi kethüdası Mehmed b. Satılmış el-Hac Ömer nam kimesneyi meclis-i şer'-i şerife ihzâr ve mahzarında üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip mezbûr el-Hac Ömer kendi halinde olmayıp şerif ve müslimine daima cevr ve ziyet ve zararından mâ-adâ ibâdullâhın rızına sû-i kasd edip sâî bi'l-fesad olmağla bundan akdem defaatla mütekarrir ve münâzî olduğumuzda meclis-i şer'a ihzâr ve kendi halinde olmak üzere taraf-ı şer'den tenbih olunmuş iken mütenebbihe ve memnu' olmamağla keyfiyyet-i hâli bi-garaz sîkât-ı müsliminden bade'l-istihbâr mahalle-i mezbûreden ihrâcına tenbih olunmak matlûbumuz ve murâdımızdır dedikte mahalle-i mezbûre ahâlisinden (on beş isim) nam kimesnelere herbiri alâ tarihiş-şahâde herbiri mezbûr el-Hac Ömer muvâcehesinde sû-i halinden haber verip ve

1720 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, geceleri silahla dolaşan evlerin kapılarını kırarak insanlara zarar veren Ahmed, mahkemeye şikâyet edilmektedir. İddiaların dinlenmesi, davalının savunması ve şahitlerin şahitlik yapmasından sonra Osman Efendi mahkemeye bir fetva sureti vermektedir. Silahla dolaşan ve insanlara zarar veren sâi bi'l-fesad olan kişinin katledileceği, ifadesinin yer aldığı fetva sureti mahkeme defterine de kaydedilerek Ahmed'in idam edilmesine karar verilmektedir.³⁴

1742 tarihli Kayseri mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, Kayseri'de meydana gelen olayda, Ahmet, genç erkek çocuğa cebren livata yapmak suçundan dolayı yargılanmaktadır. Çocuğun babası şehir müftüsünden aldığı, livata suçunu alışkanlık haline getirenlerin katledileceği, şeklindeki fetva suretini mahkemeye sunmaktadır. Fetva sureti mahkeme defterine yazılarak şahitlerin şahadetinden sonra hüküm kaydedilmektedir.³⁵

merkûm Mehmed **bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz edip** mazmûn-ı münifinde “**Zeyd şerîr ve fâsîd olup müslimanlara yed'en ve lisânen ezizetten hâli olmasa şerrini kat' için Zeyd-i merkûm ol baladan yenfi olunur mu? Cevab-ı bâ-savâbında olunur.**”...mezbûr el-Hac Ömer'in mahalle-i mezbûreden ihrâcına bade't-tenbih mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu. 1124/1712.” GŞS, (Gaziantep Şer'iyye Sicilleri), d.no. 64, h.no. 87. Akt., Nariñ, Ökkeş, 64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1123-1124/M.1711-1712) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2010, s. 82.

34 “Medine-i Ayntab'ta Hasuli Osman Efendi b. Hamza Efendi meclis-i şer'inde Ahmed b. Cafer nam şâki mahzarında üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip mezbûr Ahmed tarih-i kitaptan bir gün mukaddem cevfü'l-leylde birkaç nefer eşkiyâ ile silah olduğu halde sarhoş menzîlim kapısına gelip tüfenk ile kapıyı kırıp ve tüfenkleri atıp şütüm-u galîza ile şetm ve beni hetk-i ırz eyledikten gayri mezbûr Ahmed gecelerde âlet-i harble gezip müslümanların ırzını hetk ve sû-ı kasd etmek âdet-i müstemirresi (itiyad) olmağla suâl olunub mücib-i şer'isi icrâ olunmak matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl mezbûr Ahmed cevabında hâl-i minvâl-i muharrer üzere olduğunu bi'l-küllîye inkâr edecek müdde-i mezbûr Osman Efendi'den müddeâsını mübeyyin beyine talep olundukta udûl-u ahrâr-ı ricâl-i müsliminden Ömer b. el-Hac Mehmed ve Mehmed b. Abdurrahman nam kimesneler li-ecliş-şahâde meclis-i şer'a hâzrân olup eserü'l-istişhâd fi'l-vâkı' tarih-i kitaptan bir gün mukaddem cevfü'l-leylde mezbûr Ahmed b. Cafer üç nefer refikiyle silah olduğu halde mezbûr Osman Efendi'nin menzili kapısına gelip tüfenk ile kapısını kırıp ve tüfenk atıp şütüm-u galîza ile hetk-i ırz eylediğini muâyene ve müşâhede eyledik biz bu hususa bu vech üzere şâhidleriz şahâdet dahî ederiz diye her biri edâ-yı şahâdet-i şer'iyye eylediklerinde ba'de riâyet-i şerâitî'l-kabûl şahâdetleri makbûle olduktan sonra mezbûr Osman Efendi **bir kıt'a fetvâ-yı şerif ibrâz ve bi'l-muvâcehe kiraat olundukta** mazmûn-ı münifinde “**Eşkiyâya reis olup âlet-i harble müslümanların kapısını kırıp tüfenk attığı sabit olan Zeyd-i şâkinin sâi bi'l-fesad ve muzır ru'n-nâs ve müz' olduğu cem'-i gafîr alâ vechi's-şahâde haber verilen Zeyd-i mezbûrun katli meşru olur mu? Cevab-ı bâ savâbında olur**” diye buyurulup Fetâvâ-yı Vâkıattan nakli îrâd olunmağın **ber mücib-i fetvâ-yı münif şâki-i mezbûr Ahmed'in siyâseti emr-i veliyyü'l-emr ile tertib-i katline hüküm olunup...**1132/1720.” GŞS, d.no. 71, h.no. 95/2. Akt., Külek, Ahmet, 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (1-101 Sayfalar- H. 1132/1720) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2010, s. 241.

35 “Kayseri'de el-Hac Ali b. Abdullah nam kimesne meclis-i şer'-i kavimde takrîr-i kelâm edip tarih-i kitaptan iki gün mukaddem sulbî oğlum Mehmed nam şâbb-i emredi gâib anî'l-meclis İsmail b. el-Hac Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesneler cebren ve kahren fiil-i şeni' olan livata edip halen firar etmeleriyle merkûmânın livata etmek âdet-i müstemirrelere olmağla medine-i mezbûrede me'zûn bi'l-iftâ el-Hac Ahmed Efendi hazretleri dahî yedime işbu fetvâ-yı şerîfe itâ etmekle merkûmânın ahvalleri işbu hâzîrûn

Bazı kayıtlarda ise davacı mahkemeye fetva sunmasa bile kadı mahkeme kararına fetva suretlerini eklemektedir. Örneğin 1712 tarihli Edremit mahkemesi kadı defterindeki bir kayıtta, eşkiya reisi olarak bilinen Hasan'ın tek başına gündüz vakti Avaz Beşe'nin evine elinde bıçakla girmesi, katl kasdıyla saldırması, ailesinin ırzına da göz dikmesi ve mallarını da gasp etmesi nedeniyle suçlu sahis hakkında dört farklı fetva sureti mahkeme defterine kaydedilerek Hasan'ın idam edilmesine karar verilmektedir.³⁶ Dört fetvanın üçü suçlunun sâi bi'l-fesad olarak değerlendirilerek siyaseten katledilmesi gerektiği yönündedir. Bir fetva ise suçlunun eşkiya olarak değerlendirilip hadden cezasının verilmesi gerektiği yönündedir. Hanefi fakihlerin çoğunluğuna göre, hırabe suçu en az üç kişi tarafından şehir, kasaba ve köy gibi meskûn mahaller dışında işlenmesi halinde gerçekleşir.³⁷

bi'l meclis ahâli-i mahalleden istihbâr ve haberleri tahîr...yedinde olan fetvâ-yı şerîfede: "**Zeyd Amr-ı emred'e cebren livata eylese Zeyd'e şer'an ne lazım olur? Cevab: Ta'zir-i şedîd ve tevbe ve salahı zahir olunca ahbes mevâzî'da habs olunur. Bu surette Zeyd'in livata etmek mu'tâdi olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in katli meşru mudur? Cevab: Meşrudur.**" diye buyurulmağın ahâli-i mahalleden (on isim) nam kimesneler li-eclî'l-ihbâr meclis-i şer'a hâzırûn olup istihbâr olundukta merkûmân İsmail b. Hacı Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesnelerin livata âdet-i müstemirreleri olup...1154/1742." KŞS, d.no. 133/I, h.no. 220. Akt., Öcal, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1155/M.17 42) Transkripsiyon ve Değerlendirme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 250.

36 Medine-i Edremit mahallâtından Câmi-i Vasat Mahallesi sâkinlerinden Avaz Beşe b. Mahmud Beşe nam racul meclis-i şer'i şerîf-i enverde yine mahalle-i mezbûre sâkinlerinden iken Abbas Üçakçeoğlu demekle ma'rûf Hasan b. Mehmed nam şakî muvâchesinde üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip mezbûr Hasan reîsü'l-eşkiyâ ve kuttâ'u't-tarik olup işbu tarih-i kitap günü duha vaktinde sû-i kasd ile menzîlim dâhiliyesine ehl ve iyâlim üzerine yedinde âlet-i cerihadan yatağan ta'bir olunur âlet ve taarruzun ile dâhil ve üzerimize hücum ve katl eyleyip ırzımı hedm ve malımı izâat ve hasâret-i azîmeye girift etmiştir sâi bi'l-fesad fi'l-arz vâcibü'l-katl ve vâcibü'l-izâle şakiden suâl olunup mücib-i şer'isi icrâ olunmak matlûbumdur dedikte gibbe's-suâl akibü'l-inkâr müdde'i-i mezbûrdan iddiasını mübeyyin beyyine talep olundukta udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müsliminden olup mahalle-i mezbûre ahâlilerinden (on yedi isim) nam kimesneler meclis-i ma'kûd-ı mezbûra hâzırûn olup her biri şakî-i mezbûr muvâchesinde edâ-yı şahâdet eylediklerinde ve merhûm Şeyhülislâm Sunullah Efendi hazretlerinden "**Zeyd-i sipahi sefer-i hümayunda iken Amr Zeyd'in evini basıp ehl ve iyâli üzerine dâhil olup her birini katl ile tahvîf edip Zeyd'in bu cariyesini alıp izâat ile Amr'a ne lazım olur?**" diye istiftâ olundukta "**Cevab-ı bâ-savâblarında âlet-i harbiyle bastı ise kuttâ'u't-tarik ahkâmı icrâ olunur.**" diye iftâ buyurup ve yine merhûm müşârûn-ileyh hazretlerinden "**Zeyd birkaç eşkiyâ ile nisfu'l-leylde âlet-i harbiyle Amr'ın evini basıp emvâl ve erzâkını nehb ve gâret eyleseler mezbûrlara ne lazım olur?**" diye istiftâ olundukta "**Cevab-ı bâ-savâblarında emr-i veliyyü'l-emr ile katl olunur.**" diye iftâ buyurup yine merhûm Şeyhülislâm Ali Efendi hazretlerinden "**Zeyd'in zulm âdet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesad olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in emr-i veliyyü'l-emr ile katli meşru mudur?**" diye istiftâ olundukta "**Cevab-ı bâ-savâblarında meşrudur.**" diye iftâ buyurup ve yine merhum (silik) hazretlerinden "**Eşkiyâ ve reîs olup belde-i İslâmiyyede müsliminin zulmen mallarını alıp ve aldırıp bu ma'kûle zulm ve teaddî âdet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesad olan şakî ahz olunup kadıları def' için katl olunmak üzere hüccet verdikte Amr-ı vali Zeyd'i katl ile Amr'dan Zeyd'in veresei bir nesne almağa kadir olur mu?**" diye istiftâ olundukta "**Cevab-ı bâ-savâblarında olmazlar.**" diye iftâ buyurup fetâvâ-yı mezbûrûna binâen şakî-i mezbûr Hasan'ın bi-hasebiş-şer'-i şerîf katli evceb-i vücûb ile vâcib idiği mütekarîr...1124/1712." Edremit Şer'iyye Sicilleri, d.no. 1229, h.no. 4/4. Akt., Tuğba Ayas, 1229 Numaralı Edremit Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2015, s. 43.

37 Sahnûn, Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, VI,

Osmanlı fetva mecmualarında ise Ebû Yûsuf'un şehir içinde de hırabe suçunun gerçekleşeceğine dair görüşü benimsenerek bu yönde fetvalar verilmektedir.³⁸ Bu örnekte kadı, farklı hükümler ihtiva eden fetvaların hepsini mahkeme defterine kaydederek idam kararını gerekçelendirmektedir.

1714 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Abdullah Beşe isimli yeniçeriye, Ahmet'in nikâhlı eşi Ayşe'yi kandırarak kendi evinde birkaç gün tutarak Ahmet'e hanımını zorla boşattırması ve parasını da almasının yanısıra insanların mallarına ve ırzlarına saldırı alışkanlığı olmasından dolayı mahkeme defterine, fetva suretleriyle beraber fetva kitaplarının ismi de yazılarak suçlunun idam edilmesine karar verilmektedir.³⁹

1902 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Allah'a ve Peygamber'e söven Şekerci Ali mahkemeye şikâyet edilerek hakkında alınan, mürtedin tövbesinin kabul edilmeyeceği ve idam cezası uygulanması gerektiği şeklindeki fetva mahkeme karar defterine de yazılarak suçlunun idam edilmesine hükmedilmektedir.⁴⁰

303; Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâi'ûs-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts. VII, 91; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkı, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, III, 213; *Mv:f. (el-Mevsuatü'l-Fikhiyye)*, "Hırabe", Kuveyt Vakıflar Bakanlığı Yayınları, Kuveyt 1983-2011, XVII, 153-158; Bardakoğlu, Ali, "Eşkiya", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 463-465.

38 Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1972, s. 151.

39 "Medine-i Ayntab'ta Çukur mahalle sükkânından... Abdullah Beşe merkûm Ahmed'in zevce-i menkûhası Ayşe nam hatunu idlâl ve kendi hanesine kapatıp cebren ıtlâk ettirip ba'dehû mezbûr Abdullah Beşe merkûm Ahmed'in bizim huzurumuzda mukaddemâ zevcin Ayşe'ye otuz beş gurusu harç ve sarf eyledim diye cebren otuz beş gurusunu dahî aldı biz bu hususa bu vech üzere şahidlerimiz şahâdet dahî ederiz diye her biri edâ-yı şahâdet-i şer'îyye eylediklerinde ba'de't-tadîl ve't-tezkiye şahâdetleri kabûlde vâkı' olup mahalle-i mezbûre ahâlisinden (sekiz isim) ve sâir cem'-i gafır kimesneler li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'â hâzırın olup gibbe'l-istihbâr fi'l-vâkı' mezbûr Abdullah Beşe kendi halinde olmayıp gecelerde âlet-i harble gezip sâi bi'l-fesad muzırrın-nâs...vâcibü'l-izâle şakîdir diye muvâcehesinde her biri alâ tarîkış-şahâde haber verip kütüb-ü fikhiyye-i mu'tebereden Fetâvâ-yı Hayriyyede "Müfsid sâi fi'l-arz bi'l-fesad ve yücebu icâbü'l-katl..." Fetâvâ-yı Vâkıat'ta "el-Mekabirun bi'l-leyl fi'l-mısır bi-menzileti kuttâ'ut-tarik..." diye musarrih olmağın mücibiyle ba'de'l-hüküm mâ-vakaa bi't-taleb ketb olundu.1126/1714." GŞS, d.no. 65, h.no. 97. Akt., Karaçağlayan, Naime Yüksel, *1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2011, s. 215.

40 "Ayntab mahallâtından Kürkcüyan Mahallesi ahâlisinden (dört isim) nam kimesneler meclis-i şer'-i münirde Şekerci Ali b. Mehmed muvâcehesinde...mağarabaşı kahvehânesi kurbunda işbu merkûm Şekerci Ali'ye mezbûr Mehmed mahalle-i mezbûre sibyan-ı müslimîn ile beraber oturdukları halde sibyan-ı merkûmün işbu mezbûr Şekerci Ali'ye dolaşıp latife ve melâibe lehv yaptıkları esnâda merkûm Şekerci Ali onların muâmelât-ı lehviyyesinden huylanıp gazabla sibyan-ı merkûmuna hitaben "sizin Allâh'ınızın ve Peygamber'inizin dini" diye cima lafızıyla sebb ü şetm eylediğine Medine-i Ayntab'ın Kürkcüyan Mahallesi ahâlisinden (dört isim) nam kimesneler hasbeten lillâhi teâlâ şahâdet eyledikleri cihetle şühûd-u merkûmün mensûb oldukları cânibten led'e't-tezkiye adâletleri sabit olduğu halde zirde muharrer **nükûl-u**

Bazı kayıtlarda dava konusuyla alakalı fetvayı müftüden kadı istemektedir. Örneğin 1739 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Konya'da ikamet eden Mustafa'ya, Aziz İmamoğlu Mustafa isimli şahsın gece vakti evine girerek livata yapması, olayın mahkemeye intikal etmesi, şahitlerin şahıs hakkında bu tür ırza saldırı âdet-i müstemirresi olduğuna şahitlik yapmalarının akabinde kadı, şehir müftüsünden dava konusuyla alakalı fetva istemektedir. Livata alışkanlığı olanın siyaseten katledileceğine dair verilen fetva sureti mahkeme defterine kaydedilerek suçlunun idam edilmesine karar verilmektedir.⁴¹

1752 tarihli Antep mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, kadı, ev ve iş yerlerini soyma alışkanlığı olan Halil hakkında şehir müftüsünden fetva istemektedir. Müftüden alınan, hırsızlık alışkanlığı olanın siyaseten katledileceğine dair fetva sureti mahkeme defterine kaydedilerek suçlunun idam edilmesine karar verilmektedir.⁴²

şerîfe ve fetvâ-yı münîfe muktezâsı ve ulemâ ve fukahâ-yı beldenin dahi kararı üzere merdûd-ı merkûmun tövbesi şer'an kabûl olmadığınan...nükûl-u şerîfelerin beyan buyurduğı ahkâm-ı ilâhiyenin tenfizi lazım geleceğı... "İzâ sebbe's-resûle aleyhi's-salavât ve's-selâm ev vâhiden mine'l-enbiyâ aleyhimu's-selâm fe-ennehû yuktelu hadden ve lâ-tevbeten lehû aslâ...Neticetü'l-fetavâ el-faslu fi'l-mürted" diye cevaben iftâ ve işâr olunduğuna binâen...şâtım-i merdûd-u mezbûr Ali'nin tövbesi şer'an kabûl olmağıın mücibiyle mezbûr Ali'nin katli ile hüküm olunduğı tescil ve Ayntab mahkeme-i şer'iyyesinden huzûr-u âlilerine arz u i'lâm olundu...1902." GSS, d.no. 121, h.no. 126/15. Akt., Çalışkan, Adem, *159 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değeriendirilmesi (H.1319-1323/M.1903-1907)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2011, s. 330.

41 "Konya'da Şeyh Ali Mahallesi sükkânından Aziz İmamoğlu Mustafa b. Hacı Abdülkadir nam meclis-i şer'-i âlide yine mahalle-i mezbûre sükkânından Dal Ahmedoğlu Mustafa nam kimesne üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip tarih-i kitabdan dört gün mukaddem mezbûr Mustafa yanında beş nefer refiki ile mahalle-i mezbûrede vâkı' menziline gece ile girip nâim olduğum oda içinde üzerime hücum ve boğazımı sıkıp bana livata ve tasarruf etmeleriyle ol hinde kesemde olan yetmiş kuruluşluk açkemi dahî almışlar idi mezbûr Mustafa daima ibâdullâhın ehl ve iyallerine taarruz ve sû-i kâd âdet-i müstemirresi olup... Aziz İmamoğlu Mustafâdan müddeâsına mübeyyin beyyine talep olundukta udûl-u müsliminden İsa Beşe b. Hasan Beşe ve Veli Beşe b. Süleyman nam kimesneler li-ecliş-şahâde meclis-i şer'de hâzırân eserü'l-istişâh fi'l-vâkı' mezbûr Dal Ahmedoğlu Mustafa yanında beş nefer refiki ile merkûm Aziz İmamoğlu Mustafâ'nın mahalle-i mezbûrede vâkı' menziline gece ile girip merkûm Mustafâ'ya livata ve tasarruf eyledim diye bizim huzurumuzda ikrâr eyledi ve mezbûr Mustafa kendi halinde olmayıp daima ibâdullâhın ehl ve iyallerine taarruz ve sû-i kâd âdet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesad üzere olduğuna biz şahidiz şahâdet dahî ederiz deyi her biri edâ-yı şahâdet-i şer'iyye eylediklerinden sonra...medine-i mezbûrede me'zûn bi'l-iftâ olan İbrahim Efendi hazretlerinden husus-u mezkûr için istiftâ olundukta müşârun-ileyh dahî vech-i meşrûh üzere "Şekâveti ve sâi bi'l-fesad olduğü şer'an zâhir ve mütehakkık olan zide şakinin emr-i veliyyülemr ile katli meşru mudur?" diye suâl olundukta "Cevabında meşrudur." diye bir kıta fetvâ-yı şerîfi vermeleriyle ber mücib-i şahâdet-i şer'iyye ve ihbâr ve ber mantûk-u fetvâ-yı şerîf ile mezbûr Dal Ahmedoğlu Mustafâ'nın siyâseten katli meşruiyetine ba'de'l-hüküm mâ-vakaa bi't-talep ketb olundu. 1151/1739." Konya Şer'iyye Sicilleri, d.no. 54, h.no. 158/2. Akt., Sevcî, Hatice, *54 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili'nin (1-190) Değeriendirme ve Transkripsiyonu (1150-1152/1738-1740)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011, s. 522.

42 "Ayntab'ta Hüseyin b. Mehmed nam kimesne meclis-i şer'a...el-Hac Halil b. Mehmed nam şakî mahzarında üzerine dava ve takrîr-i kelâm edip tarih-i kitab gecesî kale altında vâkı' tütüncü dükkanımı işbu mezbûr Halil açıp ve derunundan malımı sirkat eder iken ahz olunup bundan mâ-adâ mezbûr Halil Hacı Muhsinoğlu Ömer'in dükkanını refiki Culahoğlu ile açıp derunundan malını sirkat eylediklerinde refiki

3- ÜST MAHKEME (DİVAN-I HÜMAYUN) DEFTERLERİNDE BULUNAN FETVALAR

Divan-ı Hümayun kararlarının yazıldığı defterlerin çeşitli isimleri vardır. İdari, askeri vb. yanında ceza kararlarında yazıldığı defterlere mühimme,⁴³ sadece ceza kararlarının olduğu defterlere nefy⁴⁴ ve kalebentlik⁴⁵ defterleri denilmektedir.

Divan-ı Hümayun kararları mühimme defterlerine kaydedilerek İstanbul merkezinde kayıt altına alınmasının yanısıra bazı kararlar yerel mahkemelere de gönderilmektedir.

Osmanlı ceza hukukunda fetvalar, sadece yerel mahkemede görülen ceza kararlarına yön vermemekte aynı zamanda Divan-ı Hümayun ceza kararlarında da etkili olmaktadır. Divan-ı Hümayun'da davalar ya şahısların bizzat başvurusu ya da kaza yöneticileri veya yerel mahkemelerin ellerindeki davaları divana havale etmeleri şeklinde başlar.

Bazen davacılar iddialarını desteklemek için aldıkları fetvaları da şikâyet konusu olayla beraber Divan-ı Hümayun'a sunmaktadır. Mühimme defterlerinde davacı tarafın getirdiği fetvaya dayanılarak verilen hükümlere rastlanmaktadır. Örneğin 1568 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Beypazarı'nda ikamet eden Ergayib eşkiyalık yaptığı ve ağzından küfür sözleri çıktığı iddiasıyla divana şikâyet edilmektedir. Zanlı hakkında alınan katl fetvası da divana sunulmaktadır. Divan da ilgili iddiaların beyinelerini de dikkate aldıktan sonra fetva gereğince suçlunun idam edilmesine karar vermektedir.⁴⁶

mezbûr ahz ve salb olunup kendi firar ve ba'de ikrâr ile sabit ve Tevbe Mahallesinden es-Seyyid el Hac Mehmed'in bakkal dükkanını açıp bakkala müteallik eşyasını sirkat edip bunlardan mâ-adâ gecelerde âlet-i harb ile gezip ibâdullâhın menzilin ve dükkanlarını açıp emvâlini sirkat etmek âdet-i müstemirresi olup...Kayacık Mahallesinden İmam Molla Ebu Bekir b. Mehmed...nam kimesnelerin ve sâir zeyl-i rakimde muharrerü'l-esâmî meclis-i şer'a hâzırın olup eserü'l-istişhâd fi'l-hakika işbu mezbûr el-Hac Halil birkaç seneden beri ibâdullâhın dükkanlarını ve menzillerini açıp sirkat âdet-i müstemirresi olduğuna her biri edâ-yı şahâdet-i şer'îyye eyledikte hâlâ medine-i mezbûrda me'zûn bi'l-iftâ olan faziletli es-Seyyid Mehmed Efendi'den "Sirkati sabit olan zide sâriki hâkimü'ş-şer'in siyâseten katl eylemesi meşru olur mu? Cevab-ı bâ savâbında Allâhu teâlâ a'lem olur"...ber mücib-i fetvâ-yı şerife şakî-i mezbûrun emr-i veliyyüemr ile katl ve tertib-i cezasına...1165/1752." GŞS, d.no. 109, h.no. 261. Akt., Karasakal, Mehmet, *109 Numaralı Ayntab Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165/M.1752)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2010, s. 376.

43 Mühimme defterleri, Divan-ı Hümayun'da kararlaştırılan ve padişahın onayından geçen ferman suretlerinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma şekilleri, devlet-tebea ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskan ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askeri tarih, strateji, dış siyaset ve yabancı devletlerle olan ilişkilerle alakalı kayıtların yanısıra yargı kararlarına ait kayıtlar da bulunmaktadır. Kütükoğlu, Mübahat S., "Mühimme Defteri", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 520.

44 Nefy Defteri, Divan-ı Hümayun tarafından verilen sürgün cezalarının kaydedildiği defterlerdir.

45 Kalebent Defteri, Divan-ı Hümayun tarafından verilen kalebentlik cezalarının kaydedildiği defterlerdir.

46 "Müşârun-ileyhe hüküm ki: Beğpazarı kazasında yörük tâifesinden Ergayib nam kimesne...harâmîlik eder; fesadının nihayeti yoktur diye müslümanlar haber verip ele getirilip ahvâli tafahhus olundukta "Ya-

1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Mahmud Divan-ı Hümayun'a başvurarak komşuları ile arasındaki anlaşmazlığın daha önce mahkemede karara bağlanması ve ellerine mahkeme kararının verilmesi ve bu anlaşmazlık konusunun çözümünde ellerinde fetva da olmasına rağmen komşularının mahkeme kararına uymadığını bildirmektedir. Divan-ı Hümayun şer'le (fetva gereği) lazım gelenin icra edilmesini emretmektedir.⁴⁷

Bazen kadılar da şahsi davaları için müftüden aldıkları fetvayı divana sunmaktadırlar. Örneğin 1572 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kütahya kadısı Muslihiddin, müftüden aldığı fetva ile Eceoğlu İlyas'la olan şahsi davasının görülmesi için divana başvurmuştur. Divan, şahıs hakkında müftünün verdiği idam fetvasının yerine getirilmesini emretmektedir.⁴⁸

1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, fasid nikâh yapan Gazi'nin yaptığı nikâh fetva gereği tefrik edilmektedir. Nikâhlanan Gazi, kardeşi ve babası hapsedilmektedir. Bu durumla ilgili tekrar müftüden fetva istenmektedir. Müftü, Gazi'ye ta'zîr-i belîğ⁴⁹ cezası ve Saliha'ya mihr-i misil ödemesi yönünde fetva vermektedir. Divan-ı Hümayun fetvanın gereğinin yerine getirilmesini emretmektedir.⁵⁰

ramazdır. Dediklerinden eşedir ve hem kendisinden kelime-i küfr sâdır olmuştur. Elegirmeyip hakkında icrâ-yı şer' olunmamıştır. **Katlonmasına fetvâ-yı şerîf vardır.**" diye **fetvâ-yı şerîf** ve sâbıkâ olan sicili irâd edip ve bi'l-muvâcehe udûl-u müsliminden cem'-i kesir yaramazlığına şahâdet edip haber verdikleri sicil olunup...İmdi: Mezbûr küfr-gûy (küfür söyleyen) ihrâk bi'n-nâr (yakarak ölüm cezasını infaz) olunmasın emredip buyurdum ki: Vusul buldukda, mezbûru ihrâk bi'n-nâr edip emrim yerine vardığın yazıp arzyleyesin. 975/1568." BOA.MD (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri), d.no. 7, h.no. 226. Akt., BOADB (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı), *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 1998, s. 120.

47 "Silivri kadısına ve Çatalca üstadına hüküm ki: Hâlâ sipahioğlanlarımdan Darendede Mahmud gelip; "nefs-i Çatalca'da vâkı' olan evinin ahır kurbunda olan mezbeleliği hususunda bundan akdem hem-civârı olan Ayişe ve Hasan nam kimesneler ile nizâ olup emr-i şerîfimle defaat ile murafaâ-i şer'-i şerîf olup hak bunun olduğu şer'le sabit olup buna hükmolunup huccet verilip faslonunmuş iken hâlâ mezbûr Ayişe'nin oğlu Ali nam kimesne nizâdan hâli olmayıp hizmetkârların döğüp taşra çıkartmayıp ve kendiyi şer'a muhâlif şetmedip ve duvarının taşların alıp kendi havlusuna iletip envâ-i teaddi eylediğin ve **bu babda ellerinde fetvâları olduğunu...**ol babda şer'le lazım geleni icrâ edip...yarar âdemlere koşup Südde-i Saadetime gönderesiz ki, küreğe konula. 979/1572." BOA.MD, d.no, 12(II), h.no. 1151. Akt., BOADB, *12 Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 1996, s. 240.

48 "Lalaya ve Alaşehir kadısına hüküm ki: Kütahya kadısı Mevlana Muslihiddin mektup gönderip Alaşehir kazasına tâbî Küçükşeyhli nam karyede sâkin Eceoğlu İlyas b. Mustafa nam kimesne ile kavga edip şer'a davet ettiği için ağzına ve avradına hâşâ şeriat ve şeriatı ihdâs edenin ağzına ve avradına ve dinine...edip... benim diye...ettiği şer'le sâbit olup **müftü'l-enâm mezbûrun hakkında katli lazımdır diye fetvâ verdiği** bildirip...**muktezây-ı fetvâ-yı şerîfle amel edip** emr-i şer' ne ise edâ eylesin...979/1572." BOA.MD, d.no. 10, h.no. 280. Akt., Çakır, İbrahim Ethem, *10 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.179-356)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006, s. 50.

49 Bu kavramı Şeyhülislâm İbn-i Kemal "Ta'zîr-i belîğ nedir? Cevab: Her kimsenin haline münasip ta'zîr-i belîğ vardır. Ol hususta rey kadınıdır. Yüz değneğe dek ta'zîrdir, haps-i medid dahi ta'zîrdir." diyerek açıklamaktadır. Akt. İnanır, Ahmet, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 281.

50 "Timışvar beğlerbeğisine Timışvar ve Lipova kadılarına hüküm ki: Saray-ı Âmirem kethüdası olan Os-

Bazı kayıtlarda kadının, mahkemede gördüğü dava hakkında müftüden aldığı fetvayı divana göndererek son kararın verilmesini talep ettiğini görmekteyiz. Örneğin 1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, herkesin geçtiği anayol üzerine kahvehane ve duhanhane (tütün içilen mekân) ihdas edilerek yoldan geçen erkek ve kadınlara laf atılarak sarkıntılık yapılması ve kötü insanların toplanma yeri haline gelen bu binaların durumu hakkında kadı, müftüden fetva istemektedir. Kadı aldığı fetvayı divana sunmaktadır. Divan da fetva gereğince binaların yıkılmasını emretmektedir.⁵¹

Divan-ı Hümayun bazen yerel mahkemeden gelen dava ile ilgili kararını vermeden önce şeyhüslâmdan fetva istemektedir. Daha sonra fetvanın gereğinin yapılmasını yerel mahkemeye emretmektedir. Örneğin 1617 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, eşkiya gruplarına yardım yataklık yapmasının yanısıra halkı yalan isnadlarla ehl-i örfe şikâyet ederek paralarını alması veya aldırmasından dolayı Havran Ferma isimli zimmî hakkında divan, şeyhüslâmdan fetva istemektedir. Şeyhüslâmın, suçluya sürgün cezası uygulanacağına dair verdiği fetvanın tatbik edilmesi yerel mahkemeye emredilmektedir.⁵²

man gelip hemşiresi olan Saliha nam kızın velâyeti kendiye müttahid iken müşârun-ileyhin izn ü icâzeti olmadan Seydi nam sipahinin oğullarından Gazi nam kimesne hile ve hud'a eyleyip validesi bana nikâh ile vermiştir diye evine alıp kendini husûsun teftîşi için sâbıkâ gönderilen hükm-ü şerifim mücibince Sudak Beyi ile siz ki kadırsız teftîş eyleyip fi'l-vâkı' nikâhu fâsîd olduğu, verilen fetvâ-yı şerife muktezâsınca sâbit olmağın şer'le tefrîk olunup mezkûre hemşiresi bâdehü defter kethüdası olan Ahmed Kethüda ona emanet konup ve mezbûr Gazi ve karındaşı Mustafa ve babası Seydi habs olunduğun mektublar ile i'lâm eylediklerinde tekrar bu husus müftiye istiftâ olunup mezbûr Gazi'ye ta'zir-i belîğ ve mehr-i misli lazım olur ve mehr-i müsemâdan tecâvüz eylemez diye fetvâ-yı şerife verildiği i'lâm eyleyip fetvâyı aynı ile ibrâz eyleyip davasından ferâğat edip bi-hasebiş-şer' edâsı lazım olan yirmi bin akçe mehr-i muacceli edâ eylediklerinden sonra itlâk olunmaların rica etmeğın buyurdum ki; Vusul buldukta mezkûrları ihzâr eyleyip dahi âdemi elinde olan fetvâ-yı şerifeye nazar eyleyip göresin bi-hasebiş-şer' hemşiresine edâsı lazım olan mehr-i muacceli müşârun-ileyhden alıp itlak eylesin. 986/1578." BOA.MD, d.no. 34, h.no. 56. Akt., Eren, Yunus, 34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (1-164) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, s. 34.

51 "Edirne kadısına hüküm ki: Mahmiye-i mezbûrda Üçşerefeli kurbunda Timürdaş Mahallesi'nin ahâlisi Südde-i Saadetimê gelip şöyle i'lâm eylediler ki; "Mahalle-i mezbûrda bir vakıf eve muttasıl bazı kimesneler kahvehâne ve duhanhâne bina edip tarik-ı âmm üzere olmağla içine nice eşhâs cem' olup içinde duhan içip önlerinden geçen ricâl ü nisvâna söz atıp ehl-i ırzı ta'ciz ü teaddi etmekten hâli değillerdir. Zikrolunan kahvehâne ile duhanhânenin ref'ı lazım gelmiştir. Şöyle ki; "Ref' olunmaz ise Müslümanların ehl-i beyti geçmekden kalır." diye istiftâ olundukta; "Hâkimü'ş şer' ref' etmek lazımdır." diye eline fetvâ-yı şerife verildiğın bildirip mücibince amel olunmak babında emr-i şerifim rica etmeğın buyurdum ki: Vusul buldukta, bu babda vech-i meşrûh üzere verilen fetvâ-yı şerif mücibince zikrolunan kahvehâneyi ve duhanhâneyi ref' ettirip emrime muhâlif teallül ü inâd ettirmeyesin.1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 185. Akt., BOADB, 82 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 2000, s. 124.

52 "Sen ki kadı-ı müşârun-ileyhsin, Südde-i Saadetimê mektup gönderip; "bundan akdem Şam-ı Şerif'de Nasârâ tâifesine Patrik olan İlyas'ın karındaşı Havran Ferma nam zimmî daima şirret ü şekâvet üzere olup kuttâ'ut-tarik ve haram-zâde yatağı olduğundan mukaddema hakkında defaatle evâmir-i şerife vârid olmuşken bir tarikla halas olmağla geri ehl-i örf tâifesiyle ihtilât edip fukarâ hakkında nice mevâd isnâd eyleyip gamz etmekle hılâf-ı şer'-i şerif küllî akçelerinin kimini kendi alıp ve kimini dahi aldırmağa bâis olup bunun emsâli zulm ü

1630 tarihli mühimme defterindeki bir kayıttta da divanın, halkın parasını alan Konrapa Kadısı Hacı isimli şahıs hakkında şeyhülislâm tarafından verilen azl cezasının uygulanması emredilmektedir.⁵³

1700 tarihli Lefkoşe mahkemesi kadı defterindeki bir kayıttta, Divan-ı Hümayun sahte belge düzenleyen Hayrullah hakkında Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'den fetva istemektedir. Şeyhülislâmın suçlunun sürgün ve kalebent edilmesi gerektiği yönündeki fetvasının uygulanması emredilmektedir.⁵⁴

1719 tarihli mühimme defterindeki bir ferman suretinde, divan, sabık kazâsker olan Çivizade Ataullah'ın söylediği uygun olmayan sözlerle alakalı Şeyhülislâm Abdullah'tan fetva istemektedir. Fetva gereğince Çivizade'nin sürgün edilmesi kararı ferman düzenlenerek kendisine tebliğ edilmektedir.⁵⁵

1791 tarihli kalebent defterindeki bir hatt-ı hümayun suretinde, İstanbul ve çevresinde meyhane açılması ve müslümanlara içki satılması şeyhülislâmdan ve-

teaddisinin nihayeti olmamağla fukarânın mecali kalmayıp...şöyle ki; "Mezbûr nefy-i beled olunmaya cümle fukarânın celâ-yı vatan etmeleri mukarrerdir." diye tezallüm ettiklerinde ahâli-i mahalleden keyfiyet-i ahvâlî suâl olundukta mezbûrun vech-i meşrûh üzere teaddisi olduğu ihbâr eylediklerin" bildirip husus-u mezbûr şeyhülislâmdan **istiftâ olundukta nefy-i beled olunmasına fetvâ-yı şerif verilmeğün**, mezbûr zimmiyi **fetvâ-yı şerif mücibince nefy-i beled edip** kale-i mezbûra gönderip iskân ettiresin. 1026/1617." BOA.MD, d.no. 82, h.no. 191. Akt., BOADB, 82 *Numaralı Mühimme Defteri*, s. 128.

- 53 "Zülkadriyye Beğlerbeğisi ve Bolu Kadısına hüküm ki: Sen ki Mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin, Südde-i Saadetimê mektup gönderip; Kaza-i Konrapa ahâlisinden Sefer Reis ve Mustafa ve Abdülbaki ve sairleri meclis-i şer'-i şerife varıp; "Konrapa kadısı olan Mevlana Hacı zimmetinde mezbûrların ve sair ahâli-i kaza-i mezbûrun hukûk-u şer'iyyeleri olup alıverilmek için sana hitaben hükm-ü hümayunum gönderilmekle kaza-i mezbûrda akd-i meclis olunup Mevlânâ-yı mezbûr Hacı meclis-i şer'a davet olundukta, itaat-i şer'-i şerif etmeyip firar edip bu takdirce **Mevlânâ-yı mezbûra şer'an azl lazım gelir idiğine şeyhülislâmdan fetvâ-yı şerife varid olmağın...**şer'le hakkında lazım geleni icrâ eyleyesiz. 1040/1630." BOA.MD, d.no. 85, h.no. 369. Akt. BOADB, 85 *Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 2002, s. 226.
- 54 "Kıbrıs ceziresinde vâkıf Magosa kalesi dizdarı...sâbıkâ Rumeli kadiaskerim olan Mirza Mustafa'nın tezkerecisi Hayrullah mûmâ-ileyh Mirza'nın hatmiyle mahtûm bilâ-işâret mulâzemet tezkereleri mulâzemet mezbûreyin medrese kağıtları vermekle bir kaç ele getirilip onlardan gayrı on iki aded mulâzemet-i mesrûka defterlerinde mestûr bulunub bu vechle mezkûr mûmâ-ileyhin cezası tertib olmak lazım gelmekle **Magosa kalesinde kalebent ve tağrib olunmak üzere bî'l-fil şeyhülislâmım olan Mevlânâ es-Seyyid Feyzullah edâmallâhu teâlâ işâret etmekle** işâretleri mücibince vech-i meşrûh üzere amel olunmak emrim olmuştur buyurdum ki mezbûr Hayrullah'ı kale-i mezbûrede kalebent edip...1110/1700." Lefkoşe Şer'iyye Sicilleri, d.no. 8, h.no. 416. Akt., Salman, Somer, *Lefkoşe'nin 8 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010, s. 466.
- 55 "Sâbıkâ Anadolu kazâskeri olan Çivizade Ataullah'a hüküm ki: Sen ki Mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin senin lisanından kibâr-ı ulemâya layık olmayan arzların hetk iktizâ eder kelimât sarf etmekle sana tedîb ve saire sebep-i ibret olmak için arpalığın olan **Mihaliçe iclân (sürgün) olduğu hâlâ şeyhülislâm ve müftü'l-enâm olan Mevlânâ Abdullah edâmallâhu teâlâ fedâiluhü işâret etmekle** çavuşlar mübâşeretiyile Mihaliçe varıp orada ikamet eylemek babında fermân-ı âlişânım sadır olmuştur.1130/1719." BOA.MD, d.no. 124, h.no. 306. Akt., Bıyık, Ömer, *124 Numaralı Mühimme Defteri (H.1128-1130)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001, s. 309.

rilen fetvaya uygun şekilde emr-i şerifle yasaklanmaktadır. Bu yasağa uymayan Niyaki isimli zimmîye sürgün cezası uygulanmaktadır.⁵⁶

1826 tarihli bir kayıтта, cenin düşürmek için hamile kadınlara ilaç veren ve bu arada bazı kadınların da ölümüne sebep olan ebelik yapmakla tanınan kadınların bu fiili işlememeleri, işledikleri takdirde cezalandırılacakları yönünde fetva alınarak emr-i hümayun yayınlanmaktadır. Bu fetvaya binaen suçlu üç ebeye sürgün cezası uygulanmaktadır.⁵⁷

Kayıtlarda bazen fetvanın kim tarafından istendiği veya müftüden mi şeyhülislâmdan mı alındığı açıklanmadan sadece fetvanın gereğinin yerine getirilmesi istenmektedir. Örneğin 1584 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, topluma zarar verecek suçları işleyen fesad ehli olan (sâî bi'l-fesad) Abdülhay isimli şahsa, hakkında alınan fetva gereğince sürgün cezası verilmektedir.⁵⁸

56 “Rikâb-ı hümayunumda çavuşbaşı olan Mir Mehmed Said ve Sisam Adası naibine hüküm ki: Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker muktezâsı hasebiyle ümmü'l-habâset olan hamr ve arak (rakı) ve emsâli müskirâtın isti'mâli zümre-i ehl-i İslâmdan men' ve def' olunmak irade-i kat'iyesiyle Âsitâne-i Saadet ve havâlisinde vâkı' mecmu' meygede (meyhâne) ve kolluklar **taraf-ı şeyhülislâmdan verilen fetvâ-yı şerife** ve şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrûnum müciblerince sâdir olan evâmîr-i şerifem mantûk-ı münîfleri üzere bundan akdem ser-medine ve bâ'de'l-yevm zikr olunan meygede ve tevkiflerin biri açılmaması ve ehl-i İslâma katre-i vâhîde hamr ve arak ve emsâli olan müskirâtın verilmemesi müceddeden nizam-ı kaviyye rabt olunmuş iken ve bu nizamın vikâyesine (korunma) leyl ve nehâr memurlar taraflarından sa'y ve ikdâm olunmakta idiği zâhir iken Galatâda meyhâncilerin sergerdesi Araboğlu Niyaki nam zimmî kendi halinde durmayıp nizam-ı mezkûrun ihtilâlini mücib olacak muğâyir-i emr ve rıza ortallığa bazı gûna (tarz, gidiş, yol) ahval ve erâcifet neşriyle haddinden câzim umûra tasaddî eylediğinden başka ve memnu' olan envâi müskirâtın hafiyyen ahz ve i'tâ ve bey' ve şirâsı hususuna dahî cesâret etmekle mesfûrun tedbîbi lazım gelmeğın mesfûr Araboğlu Niyaki zimmî iyâl ve evlâdıyla Sisam Adası'nda katle bedel menfiyyen meks ve ikâmet ettirip...1205/1791.” Baytimur, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kalebend Defteri (1205 / 1790-1791)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005, s. 205.

57 “Âsitâne-i Âliyede ehl-i İslâm veyahut Nasârâdan ebelik sanatıyla me'lûf olan bazı karılar mücerret tam' ve irtikâba mebnî hamile hatunlara devâ verip ifâ-yı iskât-ı cenin ettirmek ve aralıkta birazının dahî helâkına sebep olmakta oldukları tahkik olunup bu emr-i münkirin beher hâl men' ve def' ile âmme-i nâsin muzırrâtın kurtarılması lazıme-i zimmet-i diyanet olduğundan ol irade-i muktezâ-yı şer'iyyesi taraf-ı hazret-i fetvâ-penâhilerinden lede'l-istiftâ “**Ebelik dâiyesinde olan hüner hatunlara iskât-ı cenin için devâ verip iskât-ı cenine sebep olduğundan mâ-adâ bazı hatunların dahî helâkına sebep olup bu fiil-i şeni'-i mu'tâd etmekten nâşi zararı olsa hüner hatunlar bu fiil-i şeni'den emr-i âli evâmîr ile zecr ve men' olunup itaat etmez ise tedbîb olunmağa emr-i meşru olur mu? Cevab: Olur.**” diye fetvâ-yı şerife verilmiş ve Yahudi karılardan Katil Ebe demekle ma'rûf İlya Makzi (?) ma'küle ve kalfası mesabesinden olan Rahil Polisa (?) nam kimesneler öteden beri bu kâr-ı mekrûh ile me'lûfe oldukları mütevâtîr ve yalnız senbîh ve te'kid ile memnu' ve münzecir olamayacakaları zâhir olduğuna binâen ibretü's-sâirîn üçü birden Tanîkê nefy ve tağrîb olunmuş...1242/1826.” Somel, Selçuk Akşın, “Osmanlı Son Dönemlerinde Iskat-ı Cenin Meselesi”, *KEBİKEÇ*, sy. XIII, Ankara 2002, s. 71-72.

58 “Şam Beglerbeğine ve Kadısına hüküm ki: Dergâh-ı muallâma arz-ı hâl sunulup Şam-ı Şerif sâkinlerinden Abdülhay Hams nam kimesne şirret ve şenâat ve fesad üzere olmağın nefy-i beled olmak iktizâ olup **nefy-i beled oluna diye fetvâ-yı şerif** verilip fetvâ mücibince hüküm rica olunmağın buyurdum ki **fetvâ-yı şerif mücibince amel eylesin**.992/1584.” BOA.MD, d.no. 54, h.no. 46. Akt., Fatime Yazıcı, *54 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-154)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010, s. 110.

1631 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kadı Mehmed yasak olan mekâna han inşa etmektedir. Alınan fetva gereğince hanın yıkılması emredilmektedir.⁵⁹

1790 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, kötü insanlarla işbirliği yaparak halka zulüm eden Beclik kazası müftüsü Seyyid Mehmed'e alınan fetva gereğince sürgün cezası verildiği Beclik kadısına bildirilmektedir.⁶⁰

Tanzimat dönemindeki mahkeme kayıtlarında da fetvaların mahkeme kararlarını etkilediğini görmekteyiz. 1850 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, silahla dolaşak insanları rahatsız eden kendilerine nasihat edenleri de öldürmekle tehdit eden Gürcü Salih ve Adanalı Osman'a şeyhülislâm tarafından verilen fetva gereğince sürgün ve kalebentlik cezaları uygulanmaktadır.⁶¹

1852 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, sahte belge düzenleme suçunu işleyen müezzin Mehmet'e şeyhülislâmdan verilen fetva gereğince sürgün cezası tatbik edilmektedir.⁶²

59 "Sâbıkâ Şam cânibi defterdârı olan Nesimî'ye ve Ankara müftüsüne ve kadısına hüküm ki: Südde-i Saadetim'e arz-i hâl sunulup; "Ankarâda vâkı' at pazarı kurbunda âyende ve revende (gidip gelmek) mürrür edecek üç yol arasında Köroğlu demekle ma'rûf Mehmed nam kadı bir hân bina ihdâs edip lakin zikrolunan hânın kale-i mezbûreye ve ahâli-i memlekete zararlı olduğu" mukaddemâ ilâm olundukta; "Mahall-i mezbûrda hân-u ihdâs bina olunmaya" diye emr-i şerifim vârid olmuş iken kadı-ı mezbûr itaat-i emr-i şerif etmeyip bina eylemek ile mukaddema verilen emr-i şerif ve fetvâ-yı münif mücibince amel olunup kal' olunmak emrim olmuş vârid olan emr-i şerif ve **fetvâ-yı münif mücibince** bina ettirmeyip ve bina etmiş ise dahî yerle beraber kal'u hedim ettirip kadı-ı mezbûra teallül-ü inâd ettirmeyesiz.1040/1630." BOA.MD, d.no. 85, h.no. 72. Akt., BOADB, 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 46.

60 "Beclik kadısıyla Lefkoşe naibine hüküm ki: Milas ve Sendelyat ve Karaabad ve Yako nahiyelerinin ahâli-i fukaraları gelip hâlâ Beclik Kazasında me'zûn bi'l-iftâ olan Mehmed nam kimesne zaleme ile yek-dil ve yek-cihet olarak fukarâ ve züafâya envâ-i türlü cevr ve ezâya ibtidâr eylediğini inhâ ve ol babda inâyet istidâ ve müftî-i mezbûr Seyyid Mehmed'i Kıbrıs'a nefy ve iclâ ile tahlis-i fukarâ olunmak babında emr-i şerifim **sudûru Mevlânâ Hamidizâde Mustafa edâmallâhü teâlâ fedâiluhü işâret etmelerile işâretleri mücibince** çavuş mübâşeretile mezbûr Seyyid Mehmed'in Kıbrıs'a nefy ve iclâsı için yazılmıştır. 1205/1790." Baytımur, 25 Numaralı Kalebent Defteri (1205 / 1790-1791) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 93.

61 "Akka kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa ve Akka kadısına hüküm ki: ... talebeden Gürcü Salih ve Adanalı Osman nam şahıslar kendi ırz ve edebleriyle meşgûl olmayıp daima esliha ile geşt u güzâr (gezip dolaşmak) ve bazı kesana (kişi) adavet ederek icrâ-yı ırz zımında cerha ibtidar ile talebe-i ulûma gayr-ı layık harekât-ı nâ-marziyyeye ictisâr edgeldiklerinden bazı mertebe nush u pend (öğüt) dâiyyesinde olanlara cevablarında nefyle tedbîr olunsak dahi derhal firaren gelip hasmımız olanları katl ve idam ederiz diye bir takım kelimât-ı nâ-hemvâr (uygunsuz) tefevvüh (dil uzatma) etmekte olduklarını bi-garaz erbâb-ı vukûf ihbâr edip bu cihetle şiddetlice tedbîr muhtac olmalarıyla fi-mâ ba'd Der-Saadetim'e ayak basmamak menfâlarından bir hatve (adım) hareket ettirilmemek üzere merkûmların li-eclî't-tedbîr Akka kalesine nefy u iclâları babında **emr-i şerifim sudûru bi'l-fiil şeyhülislâm ve müftü'ü'l-enâm olan İsmet Beyzâde Mevlânâ el-Hac Arif Hikmet Bey tarafından işâret olunmuş** ve işâretleri mücibince merkûmları Akka kalesinde menfiyyen meks ve ikâme ettirip...1266/1850" Acar, Tuğba Akıllı, 3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2006, s. 169.

62 "Zabtiyye kaymakamı Halim Paşa ve Kocaeli sancağı muhasılı Arif Paşa ve Şile kazası naibine hüküm ki: Kel Câmî-i müezzin Mehmed bazı nüsha yazmak mülâbesesiyle (sahtecilik) thömetli bulunmuş olduğundan merkûmun li-eclî't-tedbîr bilâ-müddet vatânı olan Şile kazasına nefy u iclâsı babında lazım gelen **emr-i şerifimin isdârı bi'l-fiil şeyhülislâm ve müftü'ü'l-enâm olan İsmet Beyzâde Mevlânâ el-Hac Ahmed Arif Hikmet Bey tarafından işâret kılınmış** ve ol vechle icrâsı hususuna irâde-i âliyyem müteallik olmuş

1858 tarihli nefy defterindeki bir kayıta Hz. Ömer'e söven talebeye ta'zîr-i şedîd (şiddetli dayak) ve hapis cezası verilebileceği fetvahaneden gelen fetva ile işaret edilmektedir. Bu fetvaya göre emr-i hümayun çıkarılarak zanlıya hapis cezası uyulanmaktadır.⁶³

1859 tarihli nefy defterindeki bir kayıta, başkasının hanımını zorla boşatıp iddeti bitmeden kadınla nikahlanan naibe, şeyhülislâmın verdiği fetvaya uygun olarak sürgün cezası uyulanmaktadır.⁶⁴

Hem yerel mahkeme hem de Divan-ı Hümayun kayıtlarında, fetvaların yer aldığı örnekler had suçu olup olmadığı ihtilafı olan örnek⁶⁵ hariç tutulursa ki, burada da ihtilafın çözümü için fetvaya başvurulmaktadır, diğerleri ta'zîr cezaları ile alakalıdır.

olmağla sen ki kaymakam-ı müşârun-ileyhsin merkûmu nizamı mücibince bilâ-müddet Şile kazasına nefy u irsale...1268/1852." Acar, Akıllı, 3 *Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 285.

63 "Rumeli eyaleti valisi Abdi Paşa Pirlepe kazası naibine hüküm ki: Manastır sakinlerinden ve talebe-i ulûmdan Abdullah nam şahıs hâşâ sümme hâşâ hazret-i Ömer'ül-fâruk radiyallâhu teâlâ anhüye sebbe cüret eylediği bâ-îlâm ve mazbata inhâ olunmuş ve **habis-i merkûma ta'zîr-i şedid lazım gelip salahı zahir oluncak habs ve tağribi dahi meşru idiği cânib-i fetvâhânedan işaret kılınmış olduğundan** iktizâ eden emr-i şerîfimin isdârı meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliyemden bâ-mazbata ifade olunmuş ve ol-vechle icrâsı hususuna...merkûmun hususu şer'an zahir ve sabit oluncak menfâsında ibkâsıyla...1274/1858." Kılıç, Ömer, 4 *Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010, s. 151.

64 "Hüdavendigâr eyaleti valisi Rafet Süleyman Paşa'ya hüküm ki: Eskişehir kazası naibi tarafından İnönü kazası niyabetine tayin kılınmış olan Mustafa kaza-i mezkûr sâkinlerinden Hüseyin nam kimesnenin zevcesini cebren tatlik ettirip müddet-i iddet-i münkadiye olmaksızın kendisine akd u tezvîc etmiş olmasıyla merkûmun icrâ-yı tedbîbi hususu bâ-mazbata inhâ olunmuş ve ber mücib-i merkûm li-eclî't- tedbîb münasib bir mahalle **nefy u tağribi taraf-ı şeyhülislâmdan tensib ve işaret kılınmış olmasıyla** ol-babda lazım gelen emr-i şerîfimin isdârı meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliyemden bâ-mazbata ifade olunmuş ve mücibince icrâsı hususuna...merkûmun münasib bir mahalle nefy u tağribine...1275/1859." Kılıç, 4 *Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 174.

65 1902 tarihli Antep mahkemesindeki Hz. Peygambere söven kişinin alacağı ceza hakkında alimler arasında ihtilaf vardır. İslam hukukuna göre Hz. Peygamber'e söven müslüman ise ihtilafsız mürted olur. İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefa Burhaneddin İbrâhîm b. Ali b. Muhammed *Tebstratü'l-hükkâm fî usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm*, Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 286; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, VI, 356; *Mv.f*, "Sebb", XII, 136; *Mv.f*, "Ridde", XXII, 184-185. Tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği konusu ihtilafıdır. Ebû Hanife ve Hanbelîlerin bir kısmı tövbesinin kabul edileceğini, Hanbelîler ve Şâfiîlerin çoğunluğu ve Mâlikîler tövbesinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, VI, 370-373; *Mv.f*, "Ridde", XXII, 193. Osmanlı dönemi fetva mecmualarında da Ebû Hanife'nin görüşü benimsenmeyerek diğer imamların görüşüne göre hareket edilerek Hz. Peygambere söven ve zındık olanların tövbelelerinin kabul edilmeyerek idam edilmeleri gerektiği açıklanmaktadır. Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebûssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, s. 194; "Zey-i müslim hâşâ sümme hâşâ sebb-i nebi aleyhisselam edip sebbettiğini tav'an ikrâr eylese ne lazım olur? Cevab: Hadden katlolunur." Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi* (El Yazması, Nuruosmaniye Ktp, nr. 2055), s. 82.

Ta'zîrin tanımından⁶⁶ da anlaşılacağı üzere ta'zîr türü suç tiplerine naslar tarafından had ve kısas cezalarında olduğu gibi net bir ceza türü ve cezanın sınırları belirlenmemektedir.

Osmanlının, kanunnameleri çıkarmasının bir sebebi de ta'zîr türü suçları ve cezaları belirleyerek hukuk uygulamalarındaki olası keyfiligi önleme düşüncesidir. Ta'zîr suç ve ceza tipleri kanunnamelerde ayrıntılı olarak belirlendiği için cezalandırma ilkelerinden biri olan kanûnilik ilkesi de yerine getirilmektedir.⁶⁷ Bu kanunnameler yerel mahkemelere de gönderildiği için ülke genelinde ceza uygulamalarında birlik sağlanmaktadır.⁶⁸

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Ta'zîr suç ve cezaları kanunnamelerde belirlendiği ve bunlar yazılı olarak yerel mahkemelere gönderildiği halde niçin mahkemeler bazen fetvalara göre hüküm vermektedir. Bu soruya şöyle cevap verilebilir. Fetvaya konu olan suç tipi, kanunnamelerce belirlenmeyen yeni ortaya çıkmış bir suç tipi olabilir ya da suçun,⁶⁹ suçlunun vasfı⁷⁰ ve suça etkili olan hallerden⁷¹ dolayı kişiye özel ta'zîr cezası belirlenmesi için fetvaya ihtiyaç hissedilmiş olabilir.

66 Ta'zîr suçları, şâri' tarafından hakkında belirlenmiş bir ceza müeyyidesi olmayan, had ve kısas suçları dışında kalan, miktarı ve uygulaması yasama organına veya belli ölçüler dâhilinde takdiri hakime bırakılmış Allah veya kul hakkını ihlal eden hukuka aykırı fiillere denir. Udeh, Abdulkâdir, *et-Teşriu'l-cinâyiyyi'l-İslâmiyye mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'i*, Mektebetü Dâru't-Turâs, Beyrut 1998, I, 126; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, III, 24; Başoğlu, Tuncay, "Ta'zîr", *DİA*, İstanbul 2011, XL, 198; Boynukalın, Mehmet, "Suç", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 454; *Mv.f.*, "Cinâyet", XII, 254; Uyanık, M. Zeki, *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 33.

67 Avcı, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Mimoza Yayınları, Konya 2014, s. 34-37.

68 Aydın, Mehmet Akif, "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24, İstanbul 2004, s. 40.

69 Ta'zîr cezaları ve miktarları belirlenirken suçun, suçlunun vasfı ve suça etkili olan haller dikkate alınır. İşlenen suçun hafif veya ağır olması uygulanacak ta'zîr cezasının türünü ve miktarını belirler. Abdalaziz Musa Âmir, *et-Ta'zîr fiş-Şer'iati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1969, s. 497.

70 Aynı şekilde suçlunun vasfı da ta'zîr cezasının türünü ve miktarını belirlemede önemli sebeplerden biridir. Örneğin suçlunun örnek bir şahsiyet olması, kamu görevlisi olması cezada ağırlatıcı sebep, suçlunun yaşlı, hasta veya sakat olması da cezada hafifletici sebep olabilir. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 221-224.

71 Suça etkili haller cezanın hafif veya ağırlaşmasını sağlar. Burada tekerrür ve itiyad kavramları öne çıkmaktadır. "Bir suçun mahkûmiyetten sonra tekrar işlenmesine tekerrür, ikinci mahkûmiyetten sonra tekrar işlenmesine itiyad denir." Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 199. Örneğin toplumda iyi halli olarak bilinen kişinin ilk defa suç işlemesi halinde ona en hafif ta'zîr yaptırımlarından olan ilam ve vaaz uygulanır. Ancak suçu ilk defa değil tekrar tekrar işleyen suçluya daha ağır ceza olan dayak veya hâkimin uygun göreceği başka bir ta'zîr cezası uygulanabilir. Âmir, *et-Ta'zîr fiş-Şer'iati'l-İslâmiyye*, s. 501.

SONUÇ

Hem yerel hem de Divan-ı Hümayun defterlerinde bulunan ceza kararlarındaki fetva örneklerinden hareketle Osmanlı ceza hukukundaki fetva-kazâ ilişkisiyle alakalı şunları söyleyebiliriz.

Hem klasik dönemde (1299-1839) hem de tanzimat döneminde (1839-1923) mahkeme kararlarındaki fetvalar şeyhülislâm veya müftüler tarafından verilmektedir.

Had ve kısas suçlarının cezaları naslar tarafından belirlendiği için bu tip suçların ceza kararlarının gerekçeleri (âyet, hadis, fıkıh kitabı, fetva mecmuaları veya ilgili fetva sureti) çoğunlukla mahkeme kararlarına yazılmamaktadır. Kayıtlara yansıyan fetvalar genellikle ta'zir türü cezalarla ilgilidir ya da had suçu olup olmadığı konusunda ihtilaf olan suç tipleriyle alakalı cezalar hakkındadır.

Mahkeme kararlarında bulunan fetvalar, mahkemeye davacılar tarafından iddialarını desteklemek suretiyle sunulmaktadır. Bunun yanı sıra yerel mahkemelerde kadıların müftülerden fetva istedikleri görülmektedir. Aynı şekilde Divan-ı Hümayun da şeyhülislâmdan fetva isteyerek suçlular hakkında hüküm vermektedir. Bazen de fetvayı kimin istediği açıklanmadan fetva gereğince hüküm verildiği-verilmesi gerektiği mahkeme kararına yazılmaktadır.

Mahkeme kayıtlarındaki fetva-kazâ ilişkisini gösteren bu örnekler Osmanlı ceza hukuku ile ilgili tartışmalara katkı sunabilir. Örneğin Ö. L. Barkan'ın öncülük ettiği bir grup Osmanlı hukuk uygulamasında, şer'î mevzuattan çok, dünyevi otorite tarafından konan kuralların (örf-i sultânî) örf ve adetlerin hakim olduğunu, bu sebeple Osmanlı Devletine şer'î devlet demenin pek mümkün olmadığını iddia etmektedir.⁷²

Mahkeme kayıtlarındaki örnekleri incelediğimizde bu iddianın geçersiz olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yerel mahkemeler hem had ve kısas suçlarına, şer'î hukuka riayet ederek ceza vermektedir; hem de ta'zir suç tiplerine fetvalara muvafık cezalar vermektedir. Aynı şekilde üst mahkeme görevi yürüten Divan-ı Hümayun da şeyhülislâmlardan aldıkları fetvalara göre karar vermektedir.

Bazen de bizzat ülülemler, toplumda yeni ortaya çıkan (cenin düşürme-düşürtme örneğinde olduğu gibi) veya yaygın hale gelen (meyhanelerin çoğalması örneğinde olduğu gibi) suç tiplerine uygulanması gereken cezaların neler olması

72 Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi", *İÜHF*M, İstanbul 1945, XI, sy. 3-4, s. 209; a.mlf. "Kanunname", *İA*, VI, 174 vd; Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfi Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜSBFD*, Ankara 1958, c.12, s. 107-108.

gerektiğini şeyhülislâmdan fetva isteyerek sormaktadır. Ülülemr, verilen fetvaya muvafık emr-i hümayun çıkartarak suçluları cezalandırılmakta ve uygulanan cezanın şeyhülislâmın işaretleriyle gerçekleştiği ifadesi mahkeme defterine de yazılmaktadır.

Fetvalara uygun emr-i hümayunların çıkarılması ve suçluların cezalandırılması ile alakalı bu iki örnek bize şer'î-örfî hukuk ilişkisini çok net bir şekilde göstermektedir. Ülülemr, meyhanelerin yıkılması ve cenin düşüren ebelerle alakalı örfî hukuk kurallarını şeyhülislâmdan aldığı fetvaya göre belirlemektedir. Yani ülülemr örfî hukuk kuralları belirlerken tek başına hareket etmemekte şer'î hukuktan istifade etmektedir.

Mahkeme kayıtlarına yansıyan örnekler bize, Osmanlının, şer'î hukuk kurallarına riayet ettiğini ve şer'î hukuktan sapmadığını göstermektedir.